Gonçalo Neves

MULIERO QUA SAVAS LA LATINA...

Komparanta studiuro pri tri mulieri savoza

Editerio Sudo
2018

Gonçalo Neves

MULIERO QUA SAVAS LA LATINA...

Komparanta studiuro pri

tri mulieri savoza

Editerio Sudo

Espinho, Portugal

decembro 2018

Muliero que savas la Latina...
Unesma edituro: decembro di 2018
Espinho, Portugal

editerio.sudo@gmail.com
Imajo sur la kovrilo: antiqua Romanino

KONTENAJO

Preliminara expliko

Dopa (adgardena) fasado di KCE en La Chaux-de-Fonds.

Okazione di internaciona *koloquo pri Ido, qua eventis che KCE (Kulturala Centro Esperantista), en La Chaux-de-Fonds, Suisia, inter la 13-ma e la 15-ma di aprilo 2018, me diskurse prizentis en Esperanto, ye la 14-ma, rezumo di komparanta studiuro pri la developeso di Esperanto ed Ido kom poeziala lingui.

Pos mea diskurso, Perla Martinelli, redakterino dil kultural Esperanto-revuo *Literatura Foiro*, dum koloquo-pauzo pregis me kompozar artiklo pri la tri Ido-poetini quin me mencionabis — Heidi Neussner, Tatanka (t.e. Siobhán Sheehan) ed Ausma Pormale —, publikigota en la feminala rubriko di venonta numero di *LF*.

Me volunte aceptis la defio, ma retroveninte adheme, pos la unesma probo, me konstatis ke la disponebla materiaro esas nesuficanta por apta artiklo pri la tri poetini, e do me promisis a Perla kompozar texto pri altra feminala temo, lore ankore selektota. Pos kelka monati me sendis a lu la promisita artiklo, qua aceptesis e pose aparis en *LF* sub la titulo *Virino, kiu scipovas latinon...* (n-ro 296, p. 329–334).

Ica libro kontenas mea Ido-tradukuro dil tota artiklo e anke la parti dil unesma chapitro qui (pos interkonsento kun Perla) ne aparis en *LF*. Pluse, la chapitro pri Rosario Castellanos esas modifikita e kelke korektigita. Do ica verko esas kelke plu ampla kam la revual artiklo e kontenas anke du plusa ped-noti e multa plusa imaji (15 kontre 3!). Me adjuntis anke tri detaloza indexi (di personi, verki e loki).

Esis mea unesma probo skriptar pri feminala temo, e la tasko montresis plu *difikulta kam me expektis. Me konsultis 36 verki da 38 autori (19 mulieri e 19 viri, do tote equitatoze!) ed agis tre cirkonspekte per inkluzar multa citaji ed evitar divagi, digresi e sterila spekuli. Ica verko kontenas do preske nula judiko da me e multa judiki da altri (certe experta pri la temo), olquin me penis aranjar harmonioze quale la perli di koliaro.

Parkompozinte la verko, restis en me ula sento pri nekompleteso. La bibliografio pri Rosario Castellanos e, precipue, pri Juana Inés de la Cruz esas tante richa, tante plena de surprizanta nuanci, ke me esperas uldie retrovenor ad eli, por studiar lia verki e plu bone komprenar ed intelektar — e anke amar! — la feminala naturo.

Fine me devas dankar mea amiko Partaka pro lua pacienta e kompetenta revizo dil manuskripto di ca verko.

1. Maskulista proverbi en Esperanto...

Analizante la etimologio dil Esperanto-radiko *kurb/*, Vilborg (1993: 73) konfesas ke «Ne esas klara pro quo Zamenhof preferis -*b*- vice -*v*-, plu internaciona».[1] Segun Golden (1996: 19), Zamenhof selektis *kurb/* vice *kurv/* pro pudoro, ed il donas detaloza (e pitoreska!) expliko pri lua decido:

«Ni retrovenez al tempo pasinta, a Białystok, en la yari kande la Zamenhof-infanto komencis lernar lingui ne en klas-chambri ma surstrade ek la boki di diversa-genta habitanti di lua urbo naskal. Tale il havis okazioni audar quale plebeyi e bubi kustumas lardizar sua parolo per blasfemi, quodlibeti, grosiera vorti e trivial expresuri [...]. Un de ta grosiera vorti en la Polona linguo esas *kurwa* (pron. kurva), qua signifikas "prostitucatino", "debochistino". Ludwik sendubite audis ol

Strado Zielona («Verda»), quan la familio di Zamenhof habitis en Białystok, Polonia.

[1] *«Ne estas klare, kial Z preferis* -b- *antaŭ* -v-, *pli internacia».*

multafoye ek la boko di Polona bubachi, exemple en la expresuro “tu, *kurwa*-filio!.

Probable la yuna Ludwik, ne ja plene komprenante la signifiko di *kurwa*, nereflekteme uzis ol heme, e Matreto Rozalia, shokate, kuris por quik lavar la boko di sua filio per sapono ed exhortar ilu ne plus dicar ta grosiera vorto. Forsan anke Patreto Markus intervenis e punisis il per vergo, por ke il mem plu efikive merkez la interdikto. Tale, Ludwik tre frue saveskis ke la bisilabo *kurva* esas tabual».[2]

Rozalia Zamenhof (1839–1892), matro dil autoro di Esperanto.

---

2 *«Ni reiru en la pasintecon al Bjalistoko en la jaroj, kiam la Zamenhof-infano komencis alproprigi lingvojn ne en klas-ĉambroj sed surstrate el la buŝoj de diversagentaj loĝantoj de sia naskiĝurbo. Tiel li havis okazojn aŭdi, kiel vulgaruloj kaj stratbuboj kutimas lardi sian parolon per blasfemoj, sakroj, fivortoj kaj trivialaj esprimoj* [...]. *Unu el tiuj vulgaraj vortoj en la pola lingvo estas* kurwa *(elp. kurva) signifanta prostituitinon, malĉastulinon. Luvovikito* [tale!] *sendube aŭdis ĝin multfoje el la buŝoj de polaj bubaĉoj, ekzemple en la esprimo “ci,* kurwa-*filo!”.*

Povas esti, ke la juna Ludoviko, ankoraŭ ne plene komprenante la signifon de kurwa*, senpripense uzis ĝin en la hejmo, kaj Panjo Klara* [tale!] *ŝokiĝinte, kuris por tuj lavi al sia filo la buŝon per sapo kaj admoni lin, ke li ne plu diru tiun fivorton. Eble ankaŭ Paĉjo Marko intervenis kaj tanis la haŭton al la knabo per vergado, por ke li eĉ pli efike enkapigu la malpermeson. Tiel, Ludovikito* [tale!] *tre frue eksciis, ke la dusilabaĵo* kurva *estas tabua».*

Ka la autoro di Esperanto tale procedis nur pro pudoro, o anke pro respekto? Segun Desmet' (2009), «Zamenhof tre profunde konocis la homini. Ni ritrovas lua konoco kompreneble en lua verkaro, precipue en la *Proverbaro*».[3] Tamen Bavant (2006: 7) judikas multa lua proverbi kom «surprizante desagreabla»,[4] i.a. kande koncernesas «komerco e mulieri».[5] Nu, pro quo rekursar ad eufemismi? Certena proverbi esas klare e plene maskulista![6]

Duesma edituro di *Proverbaro Esperanta* (1925).

3 *«Zamenhof havis tre fundan konon de la virina gento. Ni retrovas lian konon kompreneble en lia verko, precipe en la Proverbaro».*

4 *«surprize malagrablaj».*

5 *«komerco kaj virinoj».*

6 Yen kelka exempli: *Kie diablo ne povas, tien virinon li ŝovas* («Ube diablo ne povas, adibe mulieron lu shovas»). *Kie regas virino, malbona estas la fino* («Ube guvernas homino, mal esas la fino»). *La lango de virino estas ŝia glavo* («La lango di muliero es lua rapiero»). *La plej danĝera homo — malbona in' en domo* («La maxim danjeroza homo es mal muliero en domo»). *Larmo virina baldaŭ sekiĝas* («Lakrimo di muliero balde sikeskas»). *Malbona virino diablon superas* («Mala muliero superiras diablo»). *Ne ekzistas savo kontraŭ malbona virino* («Ne existas salvo kontre mala muliero»). *Rol' de virino — bona mastrino* («Rolo di homino — esar bon mastrino»). *Se edzino ordonas, domo ordon ne konas* («Se imperas spozino, heme mankas ordino»). *Virina lango buĉas sen sango* («Muliero-lango buchas sen sango»). *Virino kolera pli ol hundo danĝera* («Iraco da muliero esas maxima danjero»). *Virta virino straton ne konas* («Muliero vertuoza sur strado ne pazas»).

2. Muliero qua savas la Latina...

Fonto: https://santaclaraclasica.blogspot.com

Tamen, segun quante me savas, nula proverbo en la kolekturo da Zamenhof direte aludas la instrukteso di mulieri e mem min multe la relato inter lia instrukteso e mariajebleso, quale yena Hispana maskulista proverbo, qua astonis e shokis me, kande me unesmafoye renkontris ol: *Mujer que sabe latín, ni encuentra marido, ni tiene buen fin* («Muliero qua savas la Latina nek prokuras a su spozulo nek havas fortuno fina»). Fernández Poncela (2002: 136) lokizas ol en Mexikia e citas sep varianti uzata en Hispania. En posa verko (2012: 146) la sama autorino citas mem plu pikanta varianto (*Mujer que sabe latín ni pesca marido, ni tiene buen fin*, t.e. «Muliero qua savas la Latina nek peskas spozulo nek havas fortuno fina») inter plusa ok varianti, ma ne lokizas li.

Segun Fernández de Alba (2008: 85), «Ta proverbo venas de antea yarcenti, kande la genitori impedis sua filiini studiar, nam li timis ke, se eli divenos pedanti, nulu volos

spozigar eli, e li — la genitori — mustos entratenar eli til la fino di sua vivo».[7] El dicas pluse ke, segun informo da ula kolegino en Madrid, «nun, en Hispania, *saber latín* ("savar la Latina") ankore uzesas por rekomendar presorgo pri mulieri. Kande viro dicas *ésa sabe latín* ("ita savas la Latina"), il vizas avertar sua kompanuli, por ke ili esez cirkonspekta, nam ta muliero povus postular sua yuri».[8]

Ina Ganguli (n. 1979), adyunto-profesoro pri ekonomiko che la Universitato di Massachusetts Amherst (USA) e kunautoro di interesiva studiuro pri genrala eduko-brecho en Sud-Amerika.

Regretinde, tala stranja relato inter instrukteso e mariajebleso segun semblo ankore esas renkontrebla en certena regioni di nia viratre (mis)guvernata terglobo. Exemple, segun detaloza statistikal studiuro da Ganguli

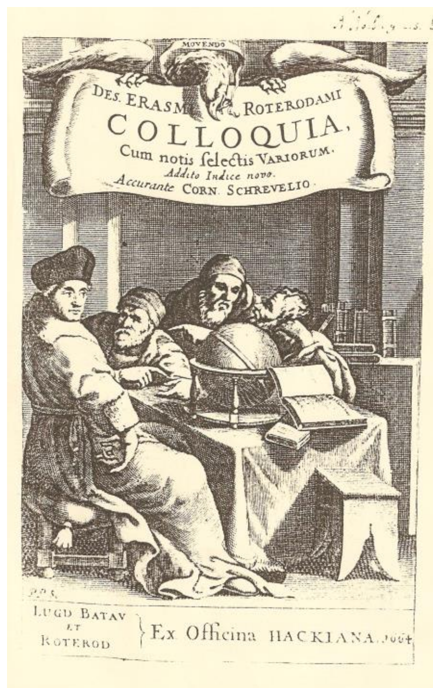
---

[7] *«Ese refrán viene de siglos atrás, cuando los padres impedían a sus hijas estudiar temiendo que si se convertían en unas marisabidillas nadie las iba a querer en matrimonio y ellos —sus padres— tendrían que mantenerlas hasta el fin de sus días».*

[8] *«actualmente en España "saber latín" todavía se utiliza como aviso de precaución con las mujeres. Cuando un hombre dice "ésa sabe latín" es una alerta para que sus compañeros se anden con cuidado porque esa mujer podría reclamar sus derechos».* En sua *Gran Diccionario Español-Esperanto* (2003), Fernando de Diego propozas yena tradukuri por *sabe (mucho) latín* (p. 724): *«li estas tre ruza»* («il esas tre ruzoza»); *«li scias kie la kankroj pasigas la vintron»* («il savas ube la kankri pasas la vintro»); *«li estas homo sperta kaj lerta»* («il ne indijas experienco e cienco»); *«li eĉ el sablo vipojn tordas»* («il tordas flogilo mem ek argilo»).

ed a. (2010), en Sud-Amerika esas plu basa la probableso ke mulieri plu instruktita mariajez su, e kande eli ya mariajas su, esas plu alta la probableso ke eli spozigez viro min instruktita...

Tamen ja en 1518 la eminenta Erasmus de Rotterdam (1466–1536), en sua *Abbatis et Eruditae (colloquium)*, t.e. "(Konverso) inter abadulo ed eruditino", «klare expresis ke il aprobas la instruktado di mulieri».[9] En ta amuziva verko, abadulo Antronius dicas a Magdalia, enirinte elua libroza chambro, i.a. ke literaturo ne konvenas a muliero, same kam kargo-selo ne konvenas a bovo, ed el oportune ed ironioze respondas: «Tamen vu ne darfas negar ke plu multe konvenas kargo-selo a bovo kam mitro ad asno o porko...».[10]

Un del edituri di *Colloquia* da Erasmus, imprimita en 1664 en Lugdunnum Batavorum (Leiden), en la famoza Officina Hackiana, qua apartenis a le Hackius, familio di Nederlandana imprimisti qui agadis en Leiden (1663–1677) e Rotterdam (1664–1669).

---

[9] *«klare esprimis, ke li aprobas klerigon de virinoj»* (Barandovská-Frank 2011: 15).

[10] *«Atqui negare non potes, quin magis quadrent clitellae bovi, quam mitra asino, aut sui...».*

3. Rosario Castellanos, Mexikiana eminentino

Unesma edituro di un del precipua verki da Castellanos.

Pro la konoceso (adminime lora) di ta maskulista proverbo en Sud-Amerika, Rosario Castellanos (1925–1974), «un del maxim inteligenta mulieri en Mexikia»,[11] poeto, romanisto, novelisto, esayisto, diplomacisto, «magna feministo»[12] e defensanto dil yuri dil indijeni en lando, «ube lore preponderis hierarkii, etati di oficisti, respekto ad institucioni, viri»,[13] e la vivo di qua, same kam elua personaleso e verkaro, esis «facinanta, multa-faceta e plena de kontrasti»,[14] oportune — «kun sua kustumal ironio»[15] — selektis la titulo *Mujer que sabe latín...* (“Muliero qua savas la Latina...”), por sua «maxim interesiva verko kom esayisto»,[16] qua aparis en 1973 e pose rieditesis

---

[11] *«Una de las mujeres más inteligentes de México»*, segun elua amikino Dolores Castro Varela (n. 1923), Mexikiana poeto ed esayisto, qua enuncis tal judiko dum diskurso en Casa de las Humanidades, en la chef-urbo di Mexikia, ye la 22-ma di junio 2007 (Fernández de Alba 2008: 79, 81).

[12] *«gran feminista»* (Lamas 2017: 36).

[13] *«que era muy jerárquico, muy de escalafones, muy de respeto a las instituciones, muy de hombres»* (Fernández de Alba 2008: 80).

[14] *«fascinante, poliédrica y llena de contrastes»* (Lanseros 2011: 123).

[15] *«con su acostumbrada ironía»* (Fernández de Alba 2008: 85).

[16] *«su obra más interesante como ensayista»* (samloke).

plurfoye. En ol Castellanos i.a. traktas la edukado di mulieri en Mexikia, analizas la developeso di lia sociala stando tra la historio e detaloze komentas l'agado da famoza skriptistini, exemple, Simone de Beauvior (1908–1986) e Virginia Woolf (1882–1941).

Ka Castellanos savis la Latina? Pri to me trovis nula

Rosario Castellanos dum plura periodi di sua vivo.

konkreta informo, ma probable el studiis ol, nam el frequentis la yural fakultato di UNAM (Mexikiana Nacional Autonoma Universitato) e pose transiris ad olua filozofial e literatural fakultato, ube el divenis *magistro pri filozofio per sua tezo

Sobre cultura femenina («Pri feminala kulturo»), defensita ye la 23-ma di junio di 1950.[17]

Ka Castellanos prokuris a su spozulo? Yes, en 1958 el mariajis su kun Ricardo Guerra Tejada (1927–2007), Mexikiana filozofo, jurnalisto e diplomacisto, quan el konoceskis en 1949 en la mencionita filozofiala fakultato, ube el esis studento ed il, adyunto-profesoro. En 1950, okazione di elua magistresko, Guerra komencis interrelatar kun Castellanos, quan il judikis kom «muliero tre kompleta omna-aspekte, ne nur pro sua talento, ma anke pro sua emociveso».[18] Guerra memoras, ke lore «la juriani furiis, nam li dicis ke muliero devus ne pensar, e mem min multe parolar libere»...[19] Lia relato interruptesis en 1952 e rikomencis en 1957.[20] Li intermariajis en 1958 ma divorcis en 1971.[21] La mariajala vivo ne esis facila por Castellanos, nam «La konstanta nefidelaji di

---

[17] vd. Torres Alonso 2017: 2.

[18] *«una mujer muy completa en todos los aspectos, no sólo desde el punto de vista de su talento, sino de la capacidad emotiva que tenía»*.

[19] *«el jurado estaba furioso porque decía que la mujer no tenía por qué pensar, y mucho menos hablar libremente»*.

[20] Dume, inter 1951 e 1955, Guerra esis spozulo di Lilia Carrillo (1930–1974), Mexikiana piktistino.

[21] Me cherpis la detali e citaji pri lia interrelato de interviuvo kun Guerra, partale konsultebla che:
www.launion.com.mx/blogs/bajo-el-volcan/noticias/60666-epistolario-de-rosario-castellanos-a-ricardo-guerra.html
Tamen Pleitez Vela (2006: 2) indikas 1967 kom la yaro dil divorco.

lua spozulo e la manko di amoro duktis el a plura depresesi, psikiatrial kuracado e kelka suocido-probi»...[22].

Ka Castellanos havis fortuno fina? Tote ne. Ye la 7-ma di agosto di 1974, evante nur 49 yari, en Tel Aviv, ube el esis ambasadisto, el mortis heme pro elektro-shoko.[23] En lua kazo, realeskis do adminime duimo del maskulista proverbo...

Ye 2016/05/25, Google celebris la 91-ma naskal aniversario di Rosario Castellanos.

[22] *«Las continuas infidelidades de su marido y el desamor la llevaron a múltiples depresiones, tratamientos psiquiátricos y algún intento de suicidio»* (Lanseros 2011: 125).

[23] Segun Ramírez-Orozco (2010: 7), Castellanos subisis la elektro-shoko dum ke el chanjis la ampulo di lampo en la salono, ed il nomizas ol «absurda acidento» (*«un absurdo accidente»*) Segun la ex-spozulo, en la mencionita interviuvo, «el desmetis la shui sur humida pavimento ed enswichas lampo e subisas elektro-shoko pro misfuncionanta kablo» (*«se quitó los zapatos con el piso húmedo, y conecta una lámpara y hay un cable que falla y le da un shock»*) La akto pri transpaso dicas nur *«electrocución probable»* («probabla elektro-shoko»)... Ol esas konsultebla che: www.rcivil.cdmx.gob.mx/museo-media/rosario_castellanos_def.pdf

4. Plusa eminentino Mexikiana...

Inter Castellanos e Juana Inés de la Cruz (1648–1695),[24] Mexikiana monakino del Ordeno di Santa Hieronymus, fekunda skriptisto e «feministo *avant-la-lettre*»,[25] existas adminime tri forta ligili. Unesme, Juana Inés de la Cruz esis un del skriptisti preferata da Castellanos,[26] qua «profunde konocis lua verkaro e samtempe esis duriganto di lua pensado».[27] Duesme, pro lua romano *Oficio de tinieblas* (“Oficio di tenebri”),[28]«lua maxim matura prozajo»,[29] aparinta en 1962, on atribuis a Castellanos la premio Sor[30] Juana Inés de la Cruz.[31]

---

[24] Schmidhuber de la Mora (2017: 236–238), bone dokumentizante sua aserti, demonstris ke la nasko-dato 1651, ofte citata, esas eroroza.

[25] «*feminista* avant-la-lettre» (Cortés Vélez 2014). La francajo *avant-la-lettre* signifikas «ante ke on kreis la koncernata vorto». Plu detaloza feminista perspektivo pri Juana Inés de la Cruz trovesas che Dufort (2011) ed Araújo (2014).

[26] vd. Ruiz Otero 2008: 172.

[27] «*profunda conocedora de la obra de Sor Juana y a la vez continuadora de su pensamiento*» (Ugalde González 2009: 43). Segun Cuervo Hewitt (2013: 135), Juana Inés de la Cruz «lasis profunda traci» (*«dejó profundas huellas»*) en la verkaro da Castellanos.

[28] Aparis Franca tradukuro da Annette e Jean-Claude Andro, sub la titulo *Le Christ des ténèbres* («Kristo di tenebri»), che Gallimard, Paris (1970, 1994).

[29] *«la más madura de su prosa»* (Megged 2008: 3).

[30] *Sor* («Fratino») esas titulo donata, en la Hispana, al membrini di ula religial ordeni.

[31] vd. Mora/Serrano (2009: 3) e Cuervo Hewitt (2013: 136).

Triesme, Castellanos kompozis du esayi pri Juana Inés de la Cruz — *Asedios a Sor Juana* («Sor Juana asiejata») ed *Otra vez Sor Juana* («Itere Sor Juana») —, qui aparis en lua kolekturo *Juicios sumarios* («Simpla judiki», 1966), ed inkluzis la monakino kom un del personi en sua teatrajo *El eterno femenino* («Lo eterne feminal», 1975).[32]

Unesma tomo di *Juicios Sumarios* (edituro de 1971), kun portreto pri Juana Inés de la Cruz sur la kovrilo.

Quankam ne esas klara quale Juana Inés de la Cruz lernis la Latina,[33] lua bona posedo

[32] vd. Cuervo Hewitt 2013: 135.

[33] Segun Araújo (2014: 26), elu «lernis la Portugalana e la Latina autodidakte e "Nahuatl" kun la indijeni cirkum sua domeno» (*«Aprendeu português e latim por conta própria e a língua "náhuatl" com o povo ao redor da sua fazenda»*). Tamen segun Moreno/Jiménez Moreno (2014: 43), elu «lernis la Latina per askoltar la lecioni qui destinesis a lua fratini» (*«Aprendeu latim escutando as aulas que eram dirigidas às suas irmãs»*) e la domeno, «ube on kultivis maizo e manioko» (*«onde se plantava milho e mandioca»*), apartenis a lua avulo. Segun Méndez Plancarte (1951: xxvii–xxviii), el recevis de sacerdoto Martín Olivas 20 lecioni pri la Latina, «qui suficis ad el». Segun Uribe Rueda (1989: 119), el esis «superdotita» (*«superdotada»*) e «Dominacis la Latina pos exakte duadek lecioni» (*«Dominó el latín en veinte lecciones exactamente»*); pluse, lua avulo, Pedro Ramírez de Arellano, «posedis richa biblioteko, maxim-granda-parte Latina, ube Juana inkluzis su de frua infant-evo por lektar, revar, skriptar e pensar» (*«poseía una biblioteca numerosa, buena parte de ella en latín, y en donde Juana se encerraba desde muy niña a leer, a soñar, a escribir y a pensar»*). La naraco (o ka rakonto?) pri la duadek lecioni Latina venas, segun semblo, de elua

di ta linguo atestesas i.a. dal *diglosiala uzo di “alta” e “basa” varianti en citaji e parodii en lua kristnaskala kanti,[34] en qui es remarkebla granda richeso di fonti klasika e posklasika. Pluse, en lua verkaro sidas anke originala Latina versi en stilo «alta-nivela ed eleganta».[35] A ta lernita linguo oportas adjuntar la Greka, segun la nuna savo.[36] Herrera Zapién[37] (2000: 168) opinionas ke «on ne povas negar a Fratino Juana la yuro apartenar al rango dil Mexikiana humanisti»,[38] ed il mem judikas el kom «la maxim diversa-talenta e yune ridetanta»[39] del humanista plumi en Mexikia.

Pri senspozeso di Juana Inés de la Cruz ne esas necesa facar aparta emfazo, nam el esis monakino de frua evo.[40] Quala

---

unesma biografo, sacerdoto Diego Calleja (1638–1725?), qua en 1700, en biografio pri la famoza monakino, skribis, segun Herrera Zapién (1997: 175): «Nur duadek lecioni pri la Latina, segun atesto da bachelero Martín de Olivas, qua donis li ad elu, ed el saveskis ol eminente» (*«Solas veinte lecciones de la lengua latina, testifica el bachiller Martín de Olivas, que la dio, y la supo con eminencia»*). Pri mitologiala tendenci koncernanta la autodidakteso ed altra aspekti di lua vivo, vd. Fumagalli (2015).

[34] vd. Romero 2013.

[35] *«elevado y elegante»* (Parodi 2012: 59).

[36] vd. Soriano Vallès 2014: 126.

[37] «eminenta latinisto e profunda konocanto di Fratino Juana» (*«eminente latinista y conocedor profundo de sor Juana»*) segun Soriano Vallès (2014: 11).

[38] *«a Sor Juana no puede regateársele el derecho a figurar entre los humanistas mexicanos»*.

[39] *«la más versátil y juvenilmente sonriente»*.

[40] vd. Schmidhuber de la Mora (2017: 251).

esis lua fino? Certe ne bona, nam ye la 17-ma di aprilo 1695 el mortis infektita da pesto, qua atingis lua monakineyo.[41] En lua kazo, realeskis do la tota maskulista proverbo...

Tamen lua vivo ed agado divenis neobliviebla, mem ikonatra, exemplo pri persistanta aspiro ad instrukteso da muliero en lando ube la universitati esis lore rezervata nur a viri.[42] Pro to lua figuro duras interesar e ravisar la maxim diversa experti e laiki en la tota mondo.[43]

---

[41] vd. Gutiérrez 2004: 46. Plura fonti neprecize parolas pri *epidemio*, ma Schmidhuber de la Mora (2017: 245–247) demonstris per dokumenti ke en ta monakineyo nur tri hieronimani mortis pro pesto en aprilo di 1695, e nur sep dum la tota yaro...

[42] Nun la *situaciono en Mexikia, evidente, esas tote altra, ma segun INEGI (Nacional Instituto pri Statistiko e Geografio), en 2015–2016 la nombro de viri ankore superiris olta de mulieri en Mexikian alta-grada skoli (18% kontre 16,1%), quankam la habitantaro feminal superiris la maskulal (51,4% kontre 48,6%). Statistiko trovebla che: www.inegi.org.mx/saladeprensa/aproposito/2017/mujer2017_Nal.pdf

[43] La literaturo pri Juana Inés de la Cruz divenas sempre plu abundanta, fekunda e bunta, e ne cesas aparar nova analizi, studii, tezi, explori e perspektivi, mem surprizanta. Exemple, segun la spiritisti (vd. Miglio 2016: 39), la spirito qua enkorpeskis che el esas la sama qua enkorpeskabis che Ioanna, spozino di Kuzas, intendanto di Herodes, un del mulieri risanigita da Iesu (Lukas 8: 2–3; vd. Kauling 1926: 33), e qua pose enkorpeskis che Joana Angélica de Jesus (1761–1882), Braziliana monakino del Ordeno di Senmakula Koncepteso, quan Portugalana soldati ocidis per bayoneti dum invadar elua monakineyo.

Belega portreto (c. 1980) pri Juana Inés de la Cruz, ante lua monakinesko, dal maestra Mexikiana piktisto Jorge Sánchez Hernández (1926–2006).

Olima Mexikiana banko-bilieto di 1000 *peso* kun portreto pri Juana Inés de la Cruz.

5. Amoroza Latina poetino nuna

Nun me prizentez triesma intelektale facinanta (quankam min konocata) muliero. Me saveskis pri elu en 1988, kande me komencis korespondar Latine kun Japoniana profesoro, nome Tani Eiichiro, qua docis la Angla e la Franca en Nara e multe prizis anke la historio di Portugal. En la kuverto di sua unesma letro mea nova korespondanto inkluzis anke fotokopiuro (*exemplum photocopiatum*, segun lua expresuro) di artiklo aparinta en la Franca jurnalo *Sud-Ouest*, kun fotografuro, sub la titulo *Le latin pour passeport* («La Latina kom pasporto»), pri lua vizito, en la *Okcitana urbo Pau, che spozi Immè,[44] nome Antoninus (Antonino) Immè (1901–1988), Sicilian, e Genovefa (Geneviève) Immè (1929–2012), Parisanino e fekunda Latina skriptisto. Sub la virtuoza plumo di Geneviève, mem la konocata internaciona abreviuro

Monumento honorizanta la Latina linguo, inaugurita en Pau en 1991. La supra surskriburo dicas *«Latine loquere ut civis terrarum habeare»* («Parolez Latine, por judikesar kom mondo-civitano»). Ol mencionas anke la nomo di Antonino Immè, transpasinta tri yari ante lore. La monumento konstruktesis pos demarshi dal vidvino Geneviève koram la municipala autoritatozi. El argumentis i.a. ke, se ja existas Esperanto-monumento en Pau, anke la Latina meritas tal honorizo...

[44] Me renkontris en fidinda fonti anke la varianto *Immé*.

S.O.S. divenis Latina: *Succurrite, O Sodales*![45] («Helpez, ho kompani!»). La spozi esis konocata Latina poeti e, segun la jurnalo, heme li konversis Latine, omnadie. Pro to «Belgi ed Usani ofte vizitis li pro la plezuro expresar su en la linguo di Vergilius».[46] Sur la fotografuro on vidas la trio an tablo (Geneviève e la Japoniano — lore evanta 38 yari — stacanta, Antonino sidanta) e, sur la tablo, tri *kartun-libri en la Latina. Al jurnalisto la hostino interesive deklaris ke por el «ica linguo esas sinonimo di amoro ed amikeso. Di amoro, nam danke olu me konoceskis mea spozulo. Di amikeso, nam ol posibligis a ni dialogar kun homi de multa diversa landi».[47]

Pose me plu detaloze saveskis pri elu danke Dievoet (2014), qua citis anke fragmenti ek elua autobiografial skisuro Latine kompozita.[48] Geneviève Duron naskis ye la 31-ma di mayo 1929 en Issy-les-Moulineaux, suburbo di Paris.[49] En 1951 el obtenis sua agregala grado pri klasika literaturo e divenis instruktisto. El docis la Franca, la Latina e la Greka, precipue en Pau. En 1954 el mariajis su unesmafoye e, sub la lora spozal

[45] *Vox Latina* 22/86: 554.
[46] *«Des Belges, des Américans leur on souvent rendu visite, pour le plaisir de s'exprimer dans la langue* [*de*] *Virgile».*
[47] *«cette langue est synonyme d'amour et d'amitié. D'amour parce que c'est grâce à elle que j'ai rencontré mon mari. D'amitié parce qu'elle nous a permis de dialoguer avec des personnes de nombreux pays différents».*
[48] *Genovefae Immè biographia*, tipo-skriburo, s.d.
[49] *«In suburbio Lutetiae Parisiorum».*

nomo Geneviève Métais, el publikigis sua unesma Latina verki en la revuo *Vita Latina*. De ta mariajal relato naskis du filii.[50] En 1959 el partoprenis la quaresma internaciona kongreso di *Vita Latina*, en Avignon, ed en 1975 el ipsa organizis la kinesma tal kongreso, en Pau. Tamen, quankam el esis la vice-prezidanto, pos la kongreso Geneviève demisionis de ta societo, nam ol «kultivis ne vivanta, ma mortinta Latina», ed on preferis «diskutar France pri antiquaji».[51] Pose el konoceskis Antonino Immè, qua lore, en Roma, esis direktero di la Latina revuo *Aventinum*, fondita da lu ipsa en 1971. Tala konocesko, qua esis «la maxim importanta evento»[52] en elua vivo, sequesis da intensa letro-kambio en la Latina, e fine, en 1978, ambi ja vidva, li intermariajis, kande el evis 49, ed il, 77. Lia mariajal relato duris dum nur 10 yari, til la transpaso da Antonino en 1988.

Kovrilo di un de la Latina poemari da Geneviève Immè, montranta l'amoroza olda paro Franca, unionata da l'anciena linguo.

Geneviève kompozis e publikigis multa original e tradukita Latina verki en

[50] *«Ex hoc matrimonium nati sunt filius et filia».*
[51] *«Ex hac societate, in qua vice-praeses facta eram, postea me dimisi, quia Latinitatem non vivam sed mortuam colebat, cum Francogallice disputare coepisset de rebus antiquis».*
[52] *«Maximus eventus meae vivae».*

revui (precipue en *Melissa*) e anke libro-forme. Ecelas lua originala cienco-fiktiva 84-pagina romaneto *Saeculorum transvectio* («Veho tra la yarcenti»), aparinta en 1976, lua 221-pagina tradukuro di *Maria Capodelania* (1995), Kanadana romano dal Franca skriptisto Louis Hémon (1880–1913), e lua tri originala poemari bilingua (France e Latine): *Amatoria Periegesis* («Amoral voyajo»), *Per auras iacta* («Lansita al vento») e *Haïcua cottidiana* («Omnadia *haiku*-i»), aparinta en 1991, 1993 e 1998, rispektive. La unesma celebras lua dek yari de mariajal vivo kun Antonino ed ekvokas temo ne ofta en literaturo, nome, amoral pasiono inter evozi. El ya revis ke uldie Antonino e Geneviève esos memorata «kom exemplo pri perfekta amoro»,[53] same kam Philémon e Baukís, Tristan ed Iseult od Abélard ed Héloïse. En la duesma, kompozita pos la morto di Antonino, mixesas espero e desespero, ed en ca verko la deziro esar amorata expresesas tante ardoroze ke ol shokis mem Germana monakino, qua reprochis lua audaco. Aparis polemiko en la medio di novlatina literaturisti, ma plura poeti defensis la kritikata verko, i.a. la Germanino Anna Elissa Radke (n. 1940), ipse autoro di sis originala Latina poemari.

Segun Dievoet (2014: 1), la verkaro da Geneviève, kompozita en la Latina, qua esas «komuna kulturala linguo

[53] «*in perfecti amoris exemplarium numero*».

richa e nuancoza»,[54] certe es emfazinda en «Europa, qua selektis kom komuna linguo ula komercala linguo, ula Angla aeroportual, povra e sennuanca».[55] Segun me, tamen, ol precipue ecelas kom exemplo pri erudeso, talento, kompetenteso,[56] devoteso ed Amoro kun mayuskulo. Lua vivo, pluse, plene (mem duople!) refutas l'absurda proverbo qua motivizis ica artiklo...

En agosto 2008, en Pau, la poetino Geneviève Immè, evanta ja 79 yari, vizitesis dal Germana filologo Carolus Henricus Rubricastellanus (Karl Heinz Graf von Rothenburg, n. 1934), famoza i.a. pro ecelanta Latina tradukado di 21 Astérix-tomi. Sur la fotografuro aparas anke ilua spozino Galina e lia filiulo Karl-Heinz Eugen.

---

54 *«une langue de culture commune, riche et nuancée»*.

55 *«l'Europe s'est choisi comme langue commune une langue commerciale, un anglais d'aéroport pauvre et sans nuances»*.

56 Certe pro lua kompetenteso on selektis el kom un del 17 kunlaboreri dil ecelanta *Lexicon Recentis Latinitatis* («Dicionario di Moderna Latina»), qua aparis unesme en du tomi (A-L, 1982 e M-Z, 1997) e pose en un unika tomo (A-Z, 2003, 728 p.) che Libreria Editrice Vaticana. Inter la kunlaboreri, cetere, kontesas entote kin mulieri savoza.

Indexo di personi

Indexo di verki

Indexo di loki

Bibliografio

Araújo, Selma (2014): *Sor Juana Inês de la Cruz e a condição feminina na América Latina: texto, contexto e intertexto*. Foz do Iguaçu: Instituto Latino-Americano de Arte, Cultura e História (ILAACH). 48 p.

Barandovská-Frank (2011), Věra: *La plej famaj verkoj de Erasmo de Roterdamo*. AIS-kurso, 1 studunuo. 30 p.

Bavant, Marc (2006): «Proverboj: uzoj kaj interpretoj». En: *Esperantologio kaj la Interreto. Aktoj de la 29-a Esperantologia konferenco en la 91-a Universala Kongreso de Esperanto*. Florenco. 65 p; p. 7–30.

Cortés Vélez, Dinorah (2014): «Sor Juana, mujer que sabía latín». *El Posta Antillano*, 2014-06-14.[57]

Cuervo Hewitt, Julia (2013): «Las huellas Sor Juana Inés de la Cruz en la obra de Rosario Castellanos». *Romance Notes*. University of North Carolina at Chapel Hill. Department of Romance Studies. Vol. 53, No. 2, p. 135–143.

Desmet', Petro (2009): *Zamenhof kaj la Virinoj!* www.ipernity.com/blog/petro_desmet/136556

Dievoet, Alain van (2014): «Geneviève Immè, dernière poétesse latine de France». *Camenae* 16. 6 p.

Dufort, Lucía (2011): *El feminismo de Sor Juana Inés de la Cruz — lecturas modernas de su* Respuesta. Stockholms universitet. Institutionen för spanska, portugisiska och latinamerikastudier. 36 p.

Fernández de Alba, Luz (2008): «Otro modo de ser Rosario Castellanos». *Anuario de Letras Hispánicas. Glosas Hispánicas* 1: 79–87.

Fernández Poncela, Anna María (2002): *Estereotipos y roles de género en el refranero popular. Charlatanas, mentirosas, malvadas y peligrosas. Proveedores, maltratadores, machos y cornudos*. Rubí (Barcelona): Anthropos Editorial. 157 p.

[57] Elektronikal edituro: www.elpostantillano.net/pagina-0/historia/10577-dinorah-cortes-velez.html

Fernández Poncela, Anna María (2012): «Violencia, sexo, edad y refranero». *Desacatos* 38: 139–156.

Fumagalli, Carla (2015): *Fama y Obras Póstumas: el nacimiento del mito "Sor Juana"*. IX Congreso Internacional Orbis Tertius de Teoría y Crítica Literaria. Ensenada, Argentina. 6 p.

Ganguli, Ina; Hausmann, Ricardo; Viarengo, Martina (2010): *"Schooling Can't Buy Me Love": Marriage, Work, and the Gender Education Gap in Latin America*. CID Working Paper No. 197. Faculty Research Working Paper Series, RWP10-032- John F. Kennedy School of Government, Harvard University. 29 p.

Golden; Bernard (1996): «Kial *kurba* anstataŭ *kurva*». *Boletín* 325, 19–20.

Gutiérrez, León Guillermo (2004): «Crónica de una vida de disfraces y subversiones. Sor Juana Inés de la Cruz». *Revista de la Universidad de México* 3: 37–46.

Herrera Zapién, Tarsicio (1997): «Los seis niveles neolatinos de Sor Juana». *Noua Tellus* 15-1: 1755–192.

Herrera Zapién, Tarsicio (2000): «Las fuentes clásicas y sacras de Sor Juana para sus villancicos neolatinos». *Noua Tellus* 18-1: 145–169.

Kauling, Louis (1926): *Evangelio da Santa Lukas*. Tradukita da L. Kauling M. S. C. Thaon-les-Voges: Ido-kontoro. 90 p.

Lamas, Marta (2017): «Rosario Castellanos, feminista a partir de sus propias palabras». *Revista LiminaR. Estudios Sociales y Humanísticos* XV, 2: 35–47.

Lanseros, Raquel (2011): «Rosario Castellanos: la inteligencia como única arma». *Cuadernos Hispanoamericanos* 738: 121–129.

Megged, Nahum (2008): *Rosario Castellanos. Dos caras y un mismo rostro*. Universidad Nacional Autónoma de México. Coordinación de Difusión Cultural. Dirección de Literatura. 7 p.

Méndez Plancarte, Alfonso (1951): *Obras Completas de Sor Juana Inés de La Cruz*. Tomo I. Lírica personal. México: Fondo de Cultura Económica. lxix, 639 p.

Miglio, Mônica (2016): «Joanna de Ângelis. Um "Espírito Amigo"». *Seareiro* 145: 38–39.
Mora, Pablo; Serrano, Pedro (2009): *Rosario Castellanos. Nota biográfica*. Universidad Nacional Autónoma de México. Coordinación de Difusión Cultural. Dirección de Literatura. 6 p.
Moreno, Carlos Diego; Jiménez Moreno, Lourdes (2014): «Sóror Juana: a Fênix Mexicana». *Cordis* 12: 31–56.
Parodi, Claudia (2012): «El neo-latín en la Nueva España: *Neptuno alegórico* de sor Juana Inés de la Cruz y *Theatro de virtudes políticas* de Carlos de Sigüenza y Góngora». *Rumbos del hispanismo en el umbral del Cincuentenario de la AIH*. Vol. VI, Hispanoamérica (eds. Stefano Tedeschi y Sergio Botta). Roma: Bagatto Libri. 624 p.; p. 58–64.
Pleitez Vela, Tania (2006): *"Diario de España" en las cartas de Rosario Castellanos (1950–1951).* Universidad de Córdoba. Unidad de Estudios Biográficos. 10 p.
Ramírez-Orozco, Mário (2010): «Un olvidado antecedente del feminismo e indigenismo latinoamericano». *Revista do núcleo de programas de pesquisa* 2(2): 6–21. Centro de Estudos Superiores de Maceió
Romero, María Eugenia (2013): «El uso diglósico del latín en los villancicos a San Pedro Nolasco de Sor Juana Inés de la Cruz». *Auster*, 18, e005. 19 p.
Ruiz Otero, Silvia (2008): «Rosario Castellanos, ensayista como pocas». *Cartaphilus* 4: 164–176.
Schmidhuber de la Mora, Guillermo (2017): «Pertinencia actual de la primera biografía de sor Juan Inés de la Cruz». En: *Estudios de Historia de España*, XIX. Universidad Católica Argentina, Facultad de Ciencias Sociales, Instituto de Historia de España. Buenos Aires. 336 p.; p. 225–254.
Soriano Vallès, Alejandro (2014): *Sor Filotea y sor Juana. Cartas del obispo de Puebla a sor Juana Inés de la Cruz*. Toluca de Lerdo: Gobierno del Estado de México. 330 p.
Torres Alonso, Eduardo (2017): «Las enseñanzas de Rosario Castellanos. Literatura, historia y política». *Espacio I+D, Innovación más Desarrollo* VI, 15: 1–14.

Ugalde González, Rosalba (2009): *La filosofía del amor de Sor Juana Inés de la Cruz*. Concurso de tesis en género Sor Juana Inés de la Cruz. Cuarta emisión. Tesis ganadora en la categoría de doctorado. México: Instituto Nacional de las Mujeres. 323 p.

Uribe Rueda, Álvaro (1989): «Sor Juana Inés de la Cruz o la culminación del siglo barroco en las Indias». *Thesaurus* XLIV, 1: 112–148.

Vilborg, Ebbe (1993): *Etimologia Vortaro de Esperanto*. Volumo 3: K–M. Malmö: Eldona Societo Esperanto. 128 p.